

luce a střídání dynastií. Dokonce ani hrůzovláda jím neotřásla. Teprve zcela nedávno byl vyškrtnut z Code Pénal [trestního zákona]. Nic není charakterističtějšího než motivace tohoto buržoasního státního převratu. „Ačkoli je žádoucí,“ pravil zpravodaj Le Chapelier, „aby mzda stoupla nad nynější úroveň, aby ten, kdo tuto mzdu dostává, nežil v absolutní, skoro otrocké závislosti, podmíněné nedostatkem nutných životních prostředků,“ přesto se dělníci nesmějí dorozumívat o svých zájmech, společně vystupovat, a tím mírnit svou „absolutní, skoro otrockou závislost“, protože tím by „porušovali svobodu svých bývalých pánů, nynějších zaměstnavatelů“ (svobodu udržovat dělníky v otroctví!) a protože koalice proti despocii bývalých cechovních mistrů znamená — hádejte co? — znovuzřízení cechů, které byly francouzskou ústavou zrušeny.²²⁶

4. GENESE KAPITALISTICKÝCH FARMÁŘŮ

Prozkoumali jsme různé druhy násilí, s jejichž pomocí byli vytvořeni proletáři-psanci, krvavý režim, který z nich udělal námezdní dělníky, špinavé zásahy státu, které zvýšily stupeň vykořisťování práce a s ním policejně akumulaci kapitálu. Nyní se naskytá otázka: z čeho původně vznikli kapitalisté? Vždyť vyvlastnění venkovského obyvatelstva vytváří bezprostředně pouze velké pozemkové vlastníky. Pokud jde o genesi farmářů, můžeme ji sledovat takřka krok za krokem, protože je to pozvolný proces, který se vleče po mnoho staletí. Majetkové poměry nevolníků samých, nemluvě už ani o drobných svobodných vlastnících půdy, existujících vedle nich, byly velmi různé, a proto se jejich osvobození uskutečnilo za velmi různých ekonomických podmínek.

V Anglii je první formou farmáře bailiff [šafář panského statku],

domluví nebo se dohodnou, že společně odmítnou nebo nebudou provádět leč za určitou úplatu služby své řemeslné činnosti nebo své práce, musí být zmíněna ujednání a smlouvy... prohlášeny za protiústavní, za útok na svobodu a prohlášení práv člověka atd.“, jsou tedy protistátním zločinem, právě tak jako ve starých dělnických statutech („Révolutions de Paris“. Paříž 1791, sv. III, str. 523.)

²²⁶ *Buchez et Roux*: „Histoire Parlementaire“, sv. X, str. 193—195, porůznu.

jenž je sám nevolníkem. Svým postavením připomíná starořímského villicuse, jenže bailiff má užší okruh působnosti. V druhé polovině XIV. století nastupuje na místo bailiffa farmář, jemuž landlord dodává osev, dobytek a polní náradí. Jeho postavení se skoro neliší od postavení rolníka. Jen víc vykořisťuje námezdní práci. Brzy je z něho „métayer“, polopachtýř. Část kapitálu nutného pro zemědělství dodává on, druhou část landlord. O celkový výrobek se mezi sebou dělí v poměru, stanoveném smlouvou. V Anglii tato forma pachtu rychle mizí a na její místo nastupuje farmář ve vlastním slova smyslu, který vkládá do hospodářství svůj vlastní kapitál, zaměstnává námezdní dělníky a odevzdává landlordovi část nadvýrobku v penězích nebo v naturáliích jako pozemkovou rentu.

V XV. století, dokud práce nezávislých rolníků a podruhů, kteří vedle námezdní práce současně samostatně hospodaří, jde k jejich vlastnímu prospěchu, zůstává životní úroveň farmáře i sféra jeho výroby bezvýznamná. Revoluce v zemědělství v poslední třetině XV. století, která trvá dál skoro po celé XVI. století (ovšem až na poslední desetiletí), obohacovala farmáře stejně rychle, jako ochuzovala venkovské obyvatelstvo.²²⁷ Usurpace obecních pastvin atd. umožňuje farmáři značně zvýšit stav jeho dobytka téměř bez nákladů, zatím co dobytek mu poskytuje sdostatek hnojiva pro jeho půdu.

V XVI. století se k tomu přidružuje ještě jeden moment rozhodujícího významu. Tehdy se pachtovní smlouvy uzavíraly na dlouhou dobu, často na 99 let. Ustavíčné klesání hodnoty drahých kovů a tudíž i peněz bylo pro farmáře velmi výhodné. Snižovalo mzdu — nehledě k ostatním okolnostem, o nichž jsme se zmínili již dříve. Část sumy, o kterou klesla mzda, se stala ziskem farmáře. Neustálé stoupaní cen obilí, vlny, masa, zkrátka všech zemědělských výrobků, rozmnožovalo farmářův peněžní kapitál bez jeho přičinění, zatím co pozemkovou rentu musil platit na základě starých smluv,

²²⁷ „Farmáři,“ praví Harrison ve své práci „Description of England“, „jimž bylo dříve zatěžko platit 4 libry št. renty, platí nyní 40, 50, 100 liber št. a přece si i myslí, že udělali špatný obchod, když jim po vypršení pachtovní smlouvy nezůstane v rukou renta za 6—7 let.“

uzavřených při dřívější hodnotě peněz.²²⁸ Tak se obohacoval současně i na úkor svých námezdních dělníků i na úkor svého landlorda. Není tedy divu, že se v Anglii koncem XVI. století vytvořila třída na tehdejší dobu bohatých „kapitalistických farmářů“.²²⁹

5. ZPĚTNÝ VLIV ZEMĚDĚLSKÉ REVOLUCE NA PRŮMYSL. VYTVOŘENÍ VNITŘNÍHO TRHU PRO PRŮMYSLOVÝ KAPITÁL

Nárazové a vždy znovu ožívající vyvlastňování a vyhánění venkovského obyvatelstva z půdy dodávalo městskému průmyslu, jak

²²⁸ O vlivu znehodnocení peněz v XVI. století na různé třídy společnosti viz „A Compendious or Brief Examination of Certayne Ordinary Complaints of Diverse of our Countrymen in these our Days. By W. S., Gentleman“ (Londýn 1581.) Dialogická forma tohoto spisu přispěla k tomu, že za jeho autora byl dlouho považován Shakespeare, a ještě roku 1751 byl tento spis znovu vydán pod jeho jménem. Autorem je William Stafford. Na jednom místě rozumuje rytíř (knight) takto:

Rytíř: „Vy, můj sousede, zeměděle, vy, pane kupče, i vy, můj dobrý mědikovče, i vy druzí řemeslníci, můžete poměrně snadno obhájit své zájmy. Neboť oč dražší jsou všechny věci, než byly dříve, o to zvýšíte ceny svého zboží a výrobků své práce, které prodáváte. My však nemáme nic takového, co bychom mohli prodat za zvýšenou cenu, a tak vyrovnat škodu, která nám vzniká, když kupujeme výrobky.“ Na jiném místě se ptá rytíř doktora: „Řekněte mi, prosím, koho máte na mysli? A zejména, kdo podle vašeho názoru nemá při tom žádné ztráty?“ — *Doktor:* „Mám na mysli ty, kdo žijí z koupě a prodeje, neboť jestliže draho nakoupí, pak právě tak draho prodají.“ — *Rytíř:* „A kdo je ta kategorie lidí, kteří podle vašich slov mají z toho zisk?“ — *Doktor:* „Nuže, jsou to všichni pachtýři nebo farmáři, kteří platí za půdu, kterou obdělávají, starou rentu, neboť platí podle staré míry a prodávají podle nové, t. j. platí za svou půdu velmi málo a všechny plodiny, které na nich vyrostou, prodávají draho...“ — *Rytíř:* „A kdo pak jsou ti, kteří podle vašich slov na tom ztrácejí víc, než oni lidé získávají?“ — *Doktor:* „Jsou to všichni šlechtici, gentlemani a vůbec všichni ostatní, kteří žijí buď z pevně stanovené renty nebo platu nebo sami svou půdu neobdělávají, anebo se nezabývají obchodem.“

²²⁹ Ve Francii se stává régisseur, v raném středověku správce a vymahatel povinností pro feudálního pána, brzy homme d'affaires [obchodníkem], který za pomoci vydírání, podvodu atd. vyrůstá v kapitalistu. Tito régisseurs sami byli mnohdy i urození pánové. Na př.: „Účet tento předkládá Jacques de Thoraisse,

jsme viděli, stále nové a nové masy proletářů, kteří stáli úplně mimo jakékoli cechovní vztahy, okolnost to, která vedla starého A. Andersona (nezaměňovat s Jamesem Andersonem) v jeho dějinách obchodu k tomu, že věří v přímý zásah prozřetelnosti. Musíme se ještě na okamžik zastavit u této stránky původní akumulace. Řídnutí nezávislého, samostatně hospodařícího venkovského obyvatelstva odpovídalo nejen houstnutí průmyslového proletariátu, podobně jako se podle Geoffroy Saint-Hilaira²³⁰ zhuštění světové materie na jednom místě vysvětluje jejím zřídnutím na jiném místě. Přes zmenšený počet lidí, kteří ji obdělávali, vynášela půda i nadále stejně produktu nebo i více než dříve, protože revoluce v poměrech pozemkového vlastnictví byla provázena zlepšením metod obdělávání, větší kooperací, koncentrací výrobních prostředků atd. a protože zemědělství námezdní dělníci byli nejen donucováni k intenzivnější práci,²³¹ nýbrž i výrobní oblast, v níž pracovali sami

rytíř-kastelán v Besançonu, svému lennímu pánu, který vede účty v Dijonu pro milostivého pana vévodu a hraběte Burgundského, ohledně rent patřících jmenovanému kastelánstvu od 25. dne měsíce prosince 1359 do 28. dne měsíce prosince 1360.“ (*Alexis Monteil:* „Traité des Matériaux Manuscrits etc.“, str. 234.) Již zde je vidět, jak ve všech oblastech společenského života lví podíl připadá zprostředkovatelům. Tak na př. v hospodářské oblasti sbírají smetanu s obchodů finančníci, bursiáni, obchodníci, kramáři; v oblasti občanského práva oškubává strany advokát; v politice znamená poslanec více než jeho voliči, ministr víc než panovník; v náboženství je bůh zatlačen do pozadí „prostředníkem“ a ten zase kněžskými, kteří jsou zase nezbytnými prostředníky mezi „dobrým pastýřem“ a jeho ovečkami. Ve Francii, stejně jako v Anglii, byla veliká feudální území rozdělena na nesčíslné množství malých hospodářství, avšak za nesrovnatelně nepříznivějších podmínek pro venkovské obyvatelstvo. Během XIV. století se silně rozmohly pachtý, farmy čili tak zvané terriers. Jejich počet ustavičně rostl a značně překročil 100.000. Platily jako pozemkovou rentu $\frac{1}{12}$ až $\frac{1}{6}$ produktu v penězích nebo naturáliích. Terriers se nazývaly lény, podlény (fiefs, arrière-fiefs) atd., podle rozsahu panství, z nichž mnohá měla jen několi arpents [jiter]. Všichni držitelé těchto terriers měli soudní pravomoc určitého stupně nad osádníky svých pozemků; takové stupně byly čtyři. Snadno si představíme, jakou tíhou spočívala na venkovském obyvatelstvu moc těchto nesčíslných malých tyranů. Monteil praví, že v té době bylo ve Francii 160.000 soudů, kde dnes existuje všeho všudy 4.000 soudních tribunálů (a to i včetně smírčích soudů).

²³⁰ Viz jeho „Notions de Philosophie Naturelle“. Paříž 1838.

²³¹ Tento bod zdůrazňuje sir James Steuart.

pro sebe, se stále víc a více scvrkávala. A tak s uvolněním části venkovského obyvatelstva se uvolňují i jeho dřívější existenční prostředky. Proměňují se nyní ve hmotné prvky variabilního kapitálu. Rolník, který ztratil půdu pod nohama, si musí vydělat jejich hodnotu u svého nového pána, u průmyslového kapitalisty, ve formě mzdy. Domácí surovinu, dodávanou průmyslu zemědělstvím, postihl stejný osud jako životní prostředky. Proměnila se v prvek konstantního kapitálu.

Představme si na př., že část vestfálských rolníků, kteří v době Bedřicha II. vesměs předli len a třeli bídu*, je násilně vyvlastněna a vyhnána z půdy, zatím co druhá, zbývající část je proměněna v nádeníky velkých farmářů. Současně s tím vyrůstají velké přádelny a tkalcovny, kde „uvolnění“ nyní pracují jako námezdní dělníci. Len vypadá stále stejně. Ani vlákno se na něm nezměnilo, ale do jeho těla vstoupila teď nová sociální duše. Tvoří nyní část konstantního kapitálu majitele manufaktury. Zatím co dříve byl rozdělen mezi množství malých výrobců, kteří jej sami pěstovali a v malých dávkách předli se svými rodinami, je nyní soustředěn v ruce jednoho kapitalisty, který si jej dává od jiných přist a tkát pro sebe. Mimořádná práce vynaložená v přádelně lnu se dříve realizovala v mimořádném příjmu nesčetných rolnických rodin nebo také, za Bedřicha II., v daních pour le roi de Prusse [doslovně: „pro krále pruského“, v přeneseném smyslu: „pro nic za nic“]. Nyní se realizuje v zisku několika kapitalistů. Kolovraty a tkalcovské stavy, dříve roztroušené po venkově, jsou nyní soustředěny v několika velkých pracovních kasárnách, stejně jako dělníci a surovina. Kolovraty, tkalcovské stavy i suroviny se od té chvíle změnilo z prostředků zajišťujících nezávislou existenci přádláků a tkalců v prostředky zajišťující velení²³² nad přádláky a tkalci a vyssávání

* V originále nepřeložitelná slovní hříčka: „Bauern, die... alle Flachs, wenn auch keine Seide spannen“ — „sedláci, kteří... vesměs předli len, i když ne hedvábí; „keine Seide spinnen“ doslova — „nepříst hedvábí“, znamená v přeneseném smyslu — „žít v bídě“. (Pozn. red.)

²³² „Dovolím vám,“ praví kapitalista, „abyste měli tu čest sloužit mi pod podmínkou, že mi dáte tu trochu, která vám zbývá, za námahu, kterou mám, když si беру nad vámi velení.“ (J. J. Rousseau: „Discours sur l'Economie Politique“ [Ženeva 1756, str. 70].)

jejich neplacené práce. Na velkých manufakturách, stejně jako na velkých farmách není nikterak na první pohled vidět, že vznikly spojením mnoha malých výrobních jednotek a byly vytvořeny vyvlastněním mnoha drobných nezávislých výrobců. Ale nezaujatého pozorovatele toto vnější zdání neoklame. V dobách Mirabeaua — tohoto lva revoluce — se velké manufaktury ještě nazývaly manufactures réunies, sloučené dílny, jako dnes mluvíváme o sloučených lánec. „Pozornost je upřena,“ praví Mirabeau, „jen na velké manufaktury, kde stovky lidí pracují pod vedením jednoho ředitele a které se obyčejně nazývají sloučenými manufakturami (manufactures réunies). Naproti tomu se skoro nevěnuje pozornost těm dílnám, v nichž pracuje roztroušeně veliký počet dělníků, každý na vlastní pěst a risiko. Ty jsou úplně zatlačeny do pozadí. To je velká chyba, protože jedině tyto dílny tvoří skutečně důležitou součást národního bohatství... Sloučená továrna (fabrique réunie) sice může neobyčejně obohatit jednoho nebo dva podnikatele, avšak dělníci jsou jen lépe nebo hůře placenými nádeníky, ale rozhodně se nijak neúčastní na blahobytu podnikatele. Naproti tomu v rozdělené továrně (fabrique séparée) nikdo nezbohatne, zato ale množství dělníků žije v blahobytu... Počet pilných a hospodárných dělníků poroste, protože v moudrém způsobu života, v pracovitosti vidí prostředek, jak podstatně zlepšit své postavení, místo aby se domáhali nepatrného zvýšení mzdy, jež nikdy nemůže mít důležité důsledky pro budoucnost a nanejvýš dělníkům umožňuje žít poněkud lépe z ruky do úst. Jednotlivé individuální manufaktury, obyčejně spojené s malým hospodářstvím, zajišťují svobodu.“²³³ Vyvlastnění a vyhnání části venkovského obyvatelstva z vesnic nejen uvolňuje dělníky, jejich životní prostředky a jejich pracovní materiál pro průmyslový kapitál, nýbrž vytváří i vnitřní trh.

Opravdu, tytéž události, které proměňují malé rolníky v námezdní dělníky a jejich životní a pracovní prostředky ve věcné prvky prů-

²³³ Mirabeau: „De la Monarchie Prussienne“, Londýn 1788, sv. III, str. 20–109, porůznu. Jestliže Mirabeau pokládá rozptýlené dílny za ekonomičtější a produktivnější než „sloučené“ dílny a vidí-li ve sloučených dílnách jen umělé sklenkové květiny, vypěstované péčí vlád, vysvětluje se to z tehdejšího stavu velké části kontinentálních manufaktur.

myslového kapitálu, tvoří současně pro tento kapitál vnitřní trh. Dříve vyráběla a zpracovávala rolnická rodina sama životní prostředky a suroviny, které většinou pak sama spotřebovávala. Tyto suroviny a životní prostředky se nyní staly zbožím. Velký farmář je prodává; jeho trhem jsou manufaktury. Příze, plátno, hrubé vlněné látky — věci, jejichž suroviny měla každá rolnická rodina na dosah ruky a které si každá taková rodina předla a tkala pro vlastní potřebu — staly se nyní manufakturními výrobky, jejichž odbytiště tvoří právě zemědělské obvody. Četní rozptýlení spotřebitelé, jimž dosud sloužila masa drobných výrobců, pracujících na vlastní pěst a risiko, soustřeďují se nyní v jeden velký celek, vytvářejí trh, zásobovaný průmyslovým kapitalistou.²³⁴ Tak ruku v ruce s vlastňováním dříve samostatných rolníků a s jejich odlučováním od výrobních prostředků jde ničení venkovského vedlejšího průmyslu, proces oddělování manufaktury od zemědělství. A jen zničení venkovské domácí výroby může dát vnitřnímu trhu země takový rozsah a pevnost, jaké potřebuje kapitalistický výrobní způsob.

Avšak období manufaktury ve vlastním slova smyslu nevede ještě k radikální přeměně. Uvažme, že manufaktura se národní výroby zmocňuje jen velmi poněkud a spočívá stále na městském řemesle a na venkovském domácím vedlejším průmyslu jako na široké základně. Zničí-li tyto vedlejší průmysly a zemědělské řemeslo v jejich jedné formě, v jistých odvětvích průmyslu, na určitých bodech, vyvolá je znovu k životu jinde, protože je až do určitého stupně potřebuje ke zpracování své suroviny. Vytváří proto novou třídu drobných zemědělců, pro které je obdělávání půdy jen vedlejším odvětvím, kdežto hlavním zaměstnáním je

²³⁴ „Promění-li se dvacet liber vlny pozvolna, během roku, v oděv pro dělníkovu rodinu vlastní prací této rodiny, v přestávkách mezi jinými pracemi, je tu všechno velmi prosté. Ale odnesete tuto vlnu na trh, dopravte ji továrníkovi, potom výrobek továrníka překupníkovi, potom obchodníkovi — a bude to velká obchodní operace, při čemž nominální kapitál k tomu potřebný bude dvacetkrát větší než hodnota této vlny... Takto je dělnická třída vykořisťována za tím účelem, aby živila zbídačelé tovární obyvatelstvo, příživnickou třídu kupců a fiktivní obchodní, peněžní a finanční systém.“ (*David Urquhart*: „Familiar Words“, str. 120.)

průmyslová práce, zhotovování výrobků, prodávaných — přímo nebo prostřednictvím obchodníka — manufaktuře. To je jedna z těch okolností, i když ne nejdůležitější, které mohou především zmást člověka studujícího anglické dějiny. Počínaje poslední třetinou XV. století se tam setkáváme s neustálými, jen občas zmlkajícími stížnostmi na růst kapitalistického hospodářství na venkově a na stále postupující ničení rolnictva. Ale na druhé straně badatel vidí, že rolnictvo stále existuje, ovšem ve zmenšeném počtu a za stále horších podmínek.²³⁵ Hlavní důvod spočívá v tomto: v Anglii střídavě převažuje tu pěstování obilí, tu chov dobytka, a v souvislosti s tím kolísá rozsah rolnické výroby. Teprve velký průmysl se svými stroji poskytuje stálou základnu pro kapitalistické zemědělství, radikálně vyvlastňuje ohromnou většinu venkovského obyvatelstva a dokončuje oddělení zemědělství od venkovského domácího průmyslu, jehož kořeny — předení a tkaní — vytrhává.²³⁶ A tím také velký průmysl teprve dobývá pro průmyslový kapitál celý vnitřní trh.²³⁷

²³⁵ Výjimku tvoří doba Cromwellova. Pokud trvala republika, všechny vrstvy anglické lidové masy se pozvedly z úpadku, jehož obětí se staly za Tudorovců.

²³⁶ Tuckett ví, že z manufaktur ve vlastním slova smyslu a ze zániku venkovských či domácích manufaktur vznikl se zavedením strojů velký vlnářský průmysl. (*Tuckett*: „A History etc.“, sv. I, str. 144.) „Pluh, jařmo byly vynálezem bohů a zaměstnáním heroů — je snad tkalcovský stav, vřeten a kolovrat méně ušlechtilého původu? Odlučujete od sebe kolovrat a pluh, vřeten a jařmo a dostáváte továrny a pracovny, úvěr a krize, dva nepřátelské národy, zemědělský a průmyslový.“ (*David Urquhart*: „Familiar Words“, str. 122.) Tu však přichází Carey a žaluje na Anglii — jistě ne bezdůvodně — že se snaží stát továrníkem světa a všechny ostatní země proměnit výhradně v zemědělské. Tvrdí, že tímto způsobem bylo zničeno Turecko, protože „tam držitelům půdy a obdávatelům půdy nebylo nikdy (Anglii) dovoleno, aby posílili své postavení přirozeným spojením pluhu s tkalcovským stavem, bran s kladivem.“ („The Slave Trade“, str. 125.) Podle něho je Urquhart sám jedním z těch, kdo nesou hlavní vinu na zničení Turecka, protože tam v zájmu Anglie propagoval ideu svobody obchodu. Nejlepší na tom je, že Carey — mimochodem velký přísluhovač Ruska — chce tomuto procesu odlučování čelit ochranným systémem, který jej ve skutečnosti urychluje.

²³⁷ Filantropičtí angličtí ekonomové, jako Mill, Rogers, Goldwin Smith, Fawcett atd. a liberální továrníci, jako John Bright a spol., se ptají anglických

6. GENESE PRŮMYSLOVÉHO KAPITALISTY

Genese průmyslového²³⁸ kapitalisty neprobíhala tak poznenáhu jako genese farmáře. Bezpochyby se někteří drobní cechovní mistři a ještě více samostatných drobných řemeslníků nebo i námezdních dělníků proměnilo z počátku v malé kapitalisty, a pak postupným rozšiřováním vykořisťování námezdní práce a příslušným stupňováním akumulace kapitálu v kapitalisty sans phrase [bez výhrad]. V období dětství kapitalistické výroby, stejně jako v období dětství středověkého městského života, o otázce, kdo ze zběhlých nevolníků má být pánem a kdo sluhou, rozhodovalo obyčejně to, kdo z nich dříve zběhl od svých pánů. Avšak hlemýždí rychlost této metody naprosto nevyhovovala obchodním potřebám nového světového trhu, vytvořeného velkými objevy koncem XV. století. Ze středověku se dochovaly dvě různé formy kapitálu, které dozrávají v nejrozmanitějších společensko-ekonomických formacích a před érou kapitalistického výrobního způsobu jsou považovány za kapitál jako takový: lichvářský kapitál a kupecký kapitál. „V přítomné době přechází veškeré bohatství společnosti nejprve do rukou kapitalisty... ten platí pozemkovému vlastníku rentu, dělníkovi mzdu, vládnímu výběřčímu daně a desátky a nechává si pro sebe značnou, ba největší a přitom neustále vzrůstající část ročního výrobku práce. Kapitalistu možno v dnešní době považovat za vlastníka, do jehož rukou především plyne celé společenské bohatství, ačkoli neexistuje zákon, který by mu zajišťoval právo na toto vlastnictví... Tento převrat ve sféře vlastnictví se uskutečnil v důsledku pobírání úroků z kapitálu... a je neméně pozoruhodné, že zákonodárci celé Evropy se snažili zabránit tomu zákony proti lichvě... Moc kapitalistů nad veškerým bohatstvím země je výsledkem úplné revoluce ve vlastnickém právu; a na základě kterého

pozemkových aristokratů, jako se bůh ptal Kaina na jeho bratra Abela, kam se poděly tisíce našich samostatných rolníků? — Ale kdepak jste se tu vzali vy? Ze zničení těchto rolníků. Proč se neptáte dál, kam se podělili samostatní tkalci, přadláci, řemeslníci?

²³⁸ „Průmyslový“ je zde v protikladu k „zemědělskému“. Ve smyslu ekonomické „kategorie“ je farmář průmyslovým kapitalistou stejně jako továrník.

zákona nebo řady zákonů se uskutečnila tato revoluce?“²³⁹ Autor by neměl zapomínat, že revoluce se vůbec nikdy neuskutečňují s pomocí zákonů.

Přeměně peněžního kapitálu, vytvořeného lichvou a obchodem, v průmyslový kapitál bránilo feudální zřízení na venkově a cechovní zřízení ve městech.²⁴⁰ Tyto překážky padly, jakmile se rozpadly feudální družiny, jakmile bylo venkovské obyvatelstvo vyvlastněno a zčásti vypuzeno. Nová manufaktura vznikala v přímořských vývozních přístavech nebo na takových bodech na venkově, které byly mimo kontrolu starých měst s jejich cechovním zřízením. Odtud rozhořčený boj anglických corporate towns [starých měst s cechovním korporativním zřízením] proti těmto novým školám průmyslu.

Objev nalezišť zlata a stříbra v Americe, vyhubení, zotročení a pohřbení za živa domorodého obyvatelstva do dolů, první kroky k dobytí a vyloupení Východní Indie, přeměna Afriky v loviště pro výnosný hon na černochoy — to byly červánky kapitalistické výrobní éry. Tyto idyllické procesy jsou hlavními momenty původní akumulace. V patách za nimi kráčí obchodní válka evropských národů, jejímž dějištěm je celá zeměkoule. Tato válka začíná odpadnutím Nizozemí od Španělska, nabývá gigantických rozměrů v anglické protijakobínské válce a trvá dosud v takových loupežných taženích, jako je opiová válka proti Číně a tak dále.

Různé momenty původní akumulace se dělí mezi různé země v určitém dějinném sledu, a to: mezi Španělsko, Portugalsko, Holandsko, Francii a Anglii. V Anglii koncem XVII. století soustavně vyústují v koloniální systém, v systém státních dluhů, v moderní daňový systém a v systém ochranných cel. Tyto metody spočívají z valné části na nejsurovějším násilí, na př. koloniální systém. Všechny však používají státní moci, t. j. koncentrovaného a organisovaného společenského násilí k tomu, aby uměle urychlily proces přeměny feudálního výrobního způsobu v kapitalistický

²³⁹ „The Natural and Artificial Right of Property Contrasted“. Londýn 1832, str. 98, 99. Autorem tohoto anonymního spisu je Th. Hodgskin.

²⁴⁰ Dokonce ještě roku 1794 poslali malí mistři-soukeníci z Leedsu do parlamentu deputaci, aby přednesla žádost za vydání zákona, zakazujícího obchodníkům stávat se továrníky. (*Dr. Aikin*: „Description of the Country etc.“)

a aby zkrátily jeho přechodná stadia. Násilí je porodní bábou každé staré společnosti, která je těhotná novou společností. Násilí samo je ekonomická potence.

O křesťanském koloniálním systému praví W. Howitt, muž, který se specialisoval na křesťanství: „Barbarství a hanebná zvěrstva tak zvaných křesťanských ras, páchaná ve všech končinách světa proti všem národům, které se jim podařilo si podrobit, nemají obdoby v žádné epoše světových dějin, u žádné rasy, nevyjímaje ani ty nejdivočejší a nejnevzdělanější, nejnemilosrdnější a nejnestoudnější.“²⁴¹ Dějiny holandského koloniálního hospodářství — a Holandsko bylo vzornou kapitalistickou zemí XVII. století — skýtají nepředstavitelný obraz zrady, úplatnosti, vražd a podlosti.²⁴² Nic není charakterističtějšího než systém loupeže lidí, které Holanďané kradli na Celebesu, aby doplnili řady otroků na ostrově Jávě. K tomuto účelu cvičili zvláštní zloděje lidí. Zloděj, tlumočnick a prodavač byli hlavními agenty tohoto obchodu, domorodí princové hlavními prodavači. Nakradená mládež byla zavírána do tajných celebeských vězení, dokud nedosáhla takového věku, aby mohla být naloděna na otrokářské lodi. V jedné oficiální zprávě se praví: „Na př. jen toto jedno město Makassar je plné tajných vězení, jedno hroznější než druhé, přečpaných nešťastnými oběťmi chtivosti a tyranství, jež tu úpí v řetězech, násilně vyrvány svým rodinám.“ Aby se zmocnili Malakky, podplatili Holanďané portugalského guvernéra. Ten je roku 1641 vpustil do města. Ihned pospíšili do jeho domu a úkladně ho zavraždili, aby měl možnost „zřít se“ ujednaného úplatku 21.875 liber št. Kam vstoupila jejich noha, zůstala po nich spoušť a liduprázdno. Banjuvangi, provincie na Jávě, měla roku 1750 80.000 obyvatel, roku 1811 již jen 8000. Tomu se říká doux commerce [hladký obchod]!

²⁴¹ William Howitt: „Colonization and Christianity. A Popular History of the Treatment of the Natives by the Europeans in all their Colonies“. Londýn 1838, str. 9. O zacházení s otroky je dobrá kompilace údajů v knize *Charlese Comta*: „Traité de Législation“, 3. vyd., Brusel 1837. Je nutno tuto práci podrobně prostudovat, abychom viděli, co dokáže udělat měšťák ze sebe a ze svých dělníků tam, kde může bez ohledů utvářet svět k svému obrazu.

²⁴² Thomas Stamford Raffles, late Lieut. Gov. of Java: „The History of Java“. Londýn 1817 [sv. II, přílohy, str. CXC—CXCI].

Jak známo, dobyla anglicko-východoindická společnost kromě politického panství ve Východní Indii výsadní monopol obchodu s čajem a vůbec monopol obchodu s Čínou, kromě toho byl v jejích rukou monopol dopravy zboží z Evropy a do Evropy. Ale plavba podél indického pobřeží a mezi ostrovy, jakož i obchod v nitru Indie se staly monopolem vyšších úředníků společnosti. Monopoly na sůl, opium, betel a jiná zboží se staly nevyčerpatelnými prameny bohatství. Úředníci sami určovali ceny a odírali nešťastné Indý podle libosti. Generální guvernér se podílel na tomto soukromém obchodu. Jeho oblíbenci dostávali smlouvy za podmínek, za nichž mohli lépe než alchymisté dělat zlato z ničeho. Velká jmění vyrůstala přes noc jako houby po dešti a původní akumulace se uskutečňovala bez jediného šilinku předběžných výloh. Soudní proces s Warrenem Hastingsem se hemží takovými příklady. Uvedu tu jeden z nich. Smlouva o dodávání opia byla přičtena jakémusi Sullivanovi ve chvíli, kdy odjížděl — z oficiálního pověření — do části Indie, která je velmi vzdálena od oblasti, kde se vyrábí opium. Sullivan prodal svou smlouvu za 40.000 liber št. jakémusi Binnovi a Binn ji prodal téhož dne za 60.000 liber št. Poslední kupec, který konečně smlouvu provedl, prohlásil, že ještě po tom všem na tom ohromně vydělal. Podle jednoho dokumentu, předloženého parlamentu, dali si společnost a její úředníci darovat od Indů od roku 1757 do roku 1766 6 milionů liber št. V letech 1769—1770 vyvolali Angličané uměle hlad tím, že skoupili všechnu rýži a odpírali ji prodávat jinak, než za fantasticky vysoké ceny.²⁴³

Nejhrozněji se ovšem zacházelo s domorodci na plantážích, určených jen pro vývozní obchod, jako v Západní Indii, a v bohatých a hustě obydlených zemích, vydaných na pospas loupení a vraždění, jako v Mexiku a Východní Indii. Avšak ani ve skutečných koloniích se nemohl neprojevit křesťanský charakter původní akumulace. Virtuosové střízlivého protestantismu, novoangličtí puritáni, se roku 1703 na svém Assembly [zákonodárném shromáždění]

²⁴³ Roku 1866 zemřelo jen v jediné provincii Orisse více než milion Indů hladem. Přesto bylo všechno úsilí vynaloženo na to, aby se obohatila indická státní pokladna tím, že se hladovějícím prodávaly životní prostředky za zvýšené ceny.

dění] usnesli vypsát prémii 40 liber št. za každý indiánský skalp a za každého zajatého rudocha; roku 1720 byla premie za skalp zvýšena na 100 liber št., roku 1744, když Massachussets-Bay prohlásil jistý kmen za povstalce, byly vypsány tyto ceny: za mužský skalp od 12 let výše 100 liber št. v nové měně, za mužského zajatce 105 liber št., za zajatou ženu nebo dítě 55 liber št., za skalp ženy nebo dítěte 50 liber št.! Za několik desetiletí se koloniální systém vymstil potomkům těchto zbožných pilgrim fathers [otců-poutníků], kteří se zatím stali povstalci. Z návodu Angličanů a za anglický žold byli tomahawked [ubíjeni tomahavky]. Britský parlament prohlásil psy, kteří vyslídí povstalce, a Indiány, kteří přinesou jejich skalpy, za „prostředky, dané mu bohem a přírodou“.

Za koloniálního systému rostly jako ve skleníku obchod a mořeplavba. „Společnosti Monopolia“ (Luther) byly mocnými pákami koncentrace kapitálu. Kolonie zajišťovaly rychle vznikajícím manufakturám odbytiště a monopolní ovládnutí tohoto odbytiště zajišťovalo urychlenou akumulaci. Poklady ukořistěné za hranicemi Evropy pleněním, zotročováním domorodců a vraždami plynuly do mateřské země a tam se proměňovaly v kapitál. Holandsko, kde koloniální systém po prvé dospěl k plnému rozvoji, dosáhlo již roku 1648 vrcholu své obchodní moci. Holandsko „skoro neomezeně ovládalo východoindický obchod a obchodní styky mezi evropským jihozápadem a severovýchodem. Jeho rybářství, mořeplavba, manufaktury neměly sobě rovných v žádné jiné zemi. Kapitály této republiky byly snad značnější než kapitály celé ostatní Evropy“. [G. Gülich: „Geschichtliche Darstellung etc.“ Jena 1830, sv. I, str. 371.] Gülich, autor těchto vět, zapomíná dodat: lidové masy v Holandsku již roku 1648 více trpěly nadměrnou prací, byly chudší a byly surověji utlačovány než lidové masy celé ostatní Evropy.

Dnes s sebou průmyslová hegemonie přináší obchodní hegemonii. Naproti tomu ve vlastním manufakturním období obchodní hegemonie zajišťuje průmyslovou převahu. Odtud význačná úloha, kterou tenkrát hrál koloniální systém. Byl to onen „neznámý bůh“, který vystoupil na oltář vedle starých bůžků Evropy a jednoho krásného dne je všechny jednou ranou srazil. Koloniální systém prohlásil hrabání zisků za konečný a jediný účel lidstva.

Systém veřejného úvěru, t. j. státních dluhů, s jehož začátky se setkáváme již ve středověku v Janově a v Benátkách, se v manufakturním období rozšířil po celé Evropě. Koloniální systém se svým námořním obchodem a obchodními válkami byl pro něj skleníkem. Zapustil kořeny především v Holandsku. Státní dluh, t. j. zcizování státu — ať je despotický, konstituční nebo republikánský — vtiskuje svou pečeť kapitalistické éře. Jediná část tak zvaného národního bohatství, která je skutečně společným majetkem moderních národů, to jsou — jejich státní dluhy.^{243a} Proto je naprosto důsledná moderní doktrína, že národ je tím bohatší, čím více je zadlužen. Státní úvěr se stává kredem kapitálu. A se vznikem státního zadlužení se stává smrtelným hříchem, pro nějž není odpuštění, už ne rouhání se duchu svatému, nýbrž nevíra ve státní dluh.

Státní dluh se stává jednou z nejsilnějších pák původní akumulace. Jako dotekem čarovného proutku obdaňuje neproduktivní peníze plodivou silou a proměňuje je tak v kapitál, aniž se peníze musí vystavovat nebezpečím a obtížím, které jsou nevyhnutelné při uložení peněz do průmyslu nebo dokonce při lichvářských manipulacích. Státní věřitelé nedávají ve skutečnosti nic, neboť částky, které půjčili, se přeměňují v státní dluhopisy, lehce přenosné, které v jejich rukou fungují úplně stejně jako by to byly hotové peníze. Ale kromě takto vytvořené třídy zahálčivých rentierů a improvizovaného bohatství finančníků, kteří vystupují jako prostředníci mezi vládou a národem, kromě bohatství nájemců daní, obchodníků a soukromých továrníků, jimž padá do klína značná část každé státní půjčky jako kapitál spadlý s nebe — vytvořil státní dluh akciové společnosti, obchod cennými papíry všeho druhu, ažiotáž, zkrátka: bursovní hru a moderní bankokracii.

Od samého svého zrození byly velké banky, okrášlené národními tituly, jen společnosti soukromých spekulantů, kteří pomáhali vládám a díky získaným privilegiím byli s to půjčovat jim peníze. Proto je nejspolehlivějším měřítkem akumulace státního dluhu postupné stoupání akcií těchto bank, jejichž rozkvět se datuje od

^{243a} William Cobbett poznamenává, že v Anglii se všechny veřejné instituce nazývají „královské“, zato však dluh se tam jmenuje „národní“ (national debt).

založení Anglické banky (1694). Anglická banka začala svou činností tím, že půjčovala vládě peníze na 8%; současně byla zmocněna parlamentem razit peníze z téhož kapitálu, který takto ještě jednou půjčovala veřejnosti ve formě bankovek. Těmito bankovkami směla diskontovat směnky, poskytovat zápůjčky na zboží, nakupovat drahé kovy. Netrvalo dlouho a tyto úvěrové peníze, které banka sama vyrobila, začaly fungovat jako ražené peníze: v bankovkách poskytovala Anglická banka státu zápůjčky, bankovkami platila na účet státu úroky z veřejného dluhu. Jednou rukou banka dávala a druhou mnohem více brala; ale to ještě nebylo všechno; zatím co brala, zůstávala věčnou věřitelkou národa až do zaplacení posledního haléře. Pozvolna se stávala nevyhnutelnou opatrovnící kovové zásoby země a gravitačním středem veškerého obchodního úvěru. V téže době, kdy Angličané přestali upalovat čarodějnice, začali všeset padělatele bankovek. Jaký dojem udělalo na současníky náhlé vynoření této havěti bankokratů, finančníků, rentierů, makléřů, spekulantů a bursiánů, o tom svědčí spisy z oné doby, na př. spisy Bolingbrokovy.^{243b}

Se státními dluhy vznikl systém mezinárodního úvěru, který často tvoří jeden ze skrytých zdrojů původní akumulace u toho či onoho národa. Tak hanebnosti benátského systému loupežení tvořily takový skrytý základ kapitalistického bohatství Holandska, jemuž upadající Benátky zapůjčily veliké peněžní sumy. Stejný vztah byl mezi Holandskem a Anglií. Již na počátku XVIII. století byly holandské manufaktury daleko předstiženy anglickými a Holanďané přestali být vládnoucím obchodním a průmyslovým národem. Proto se jedním z hlavních zaměstnání Holanďanů v letech 1701—1776 stalo půjčování obrovských kapitálů, zejména jejich mocné konkurentce Anglii. Podobné vztahy se vytvořily dnes mezi Anglií a Spojenými státy. Mnohý kapitál, který dnes vystupuje ve Spojených státech bez rodného listu, je dětská krev teprve včera kapitalisovaná v Anglii.

Protože státní dluhy se opírají o státní příjmy, z nichž je nutno

^{243b} „Kdyby Tataři dnes zaplavili Evropu, bylo by velmi těžko jim vyložit, co znamená u nás finančník.“ (*Montesquieu*: „*Esprit des lois*“, vyd. Londýn 1769. sv. IV, str. 33.)

splácet roční úroky atd., stal se moderní daňový systém nezbytným doplňkem systému národního úvěru. Výpůjčky umožňují vládě kryt mimořádné výdaje tak, aby poplatník nepocítil hned celou jejich tíži, ale nakonec tytéž půjčky vyžadují zvýšení daní. S druhé strany zvyšování daní, vyvolané hromaděním postupně uzavíraných zápůjček, nutí vládu, aby se při každém novém mimořádném vydání uchýlovala k stále novým a novým půjčkám. Moderní fiskální soustava, jejíž osou je zdanění nutných životních prostředků (tedy jejich zdražování), nese proto sama v sobě zárodek automatického růstu daní. Nadměrné zdanění není tedy náhoda, nýbrž spíše zásada. V Holandsku, kde byla tato soustava nejprve zavedena, velebil ji veliký patriot de Witt ve svých „*Maximech*“ jako nejlepší způsob, jak vypěstovat v námezdním dělníkovi pokoru, skromnost, píli... a ochotu snášet nadměrnou práci. Avšak nás tu zajímá ne tak zhoubný vliv, který má moderní fiskální systém na postavení námezdních dělníků, jako spíše násilné vyvlastňování rolníků, řemeslníků, zkrátka všech součástí maloburžoasie, jež tento systém podmiňuje. Mínění o tom se nerozcházejí, ani u buržoasních ekonomů. Vyvlastňovací účinek fiskálního systému je ještě zesilován systémem ochránářství, který je jednou z jeho neoddelitelných součástí.

Veliká úloha, kterou hrají státní dluhy a moderní fiskální systém při přeměně společenského bohatství v kapitál, při vyvlastňování mas a při porobení námezdních dělníků, svedla mnoho spisovatelů, jako Cobbetta, Doubledaye a jiné, k tomu, že v nich neprávem spatřovali hlavní příčinu dnešní bídy lidu.

Systém ochránářství byl umělý prostředek, jak fabrikovat fabrikanty, vyvlastňovat nezávislé dělníky, kapitalisovat národní výrobní a životní prostředky, násilně zkracovat přechod od starého výrobního způsobu k modernímu. Evropské státy se praly o patent tohoto vynálezu, a jakmile se už jednou daly do služeb hrabačů zisku, nespokojovaly se už tím, že za tímto účelem uložily výpalné svému vlastnímu lidu, nepřímo ochrannými cly, přímo vývozními prémiemi atd. Násilně zničily všechn průmysl v méně vyspělých závislých zemích, jako na př. Angličané zničili vlnářskou manufakturu v Irsku. Na evropské pevnině byl tento proces podle Colbertova receptu ještě více zjednodušen. Původní kapitál plyne tu k průmyslníkům

ve značné míře přímo ze státního pokladu. „Proč,“ volá Mirabeau, „hledat příčiny rozkvětu manufaktur v Sasku před sedmiletou válkou tak daleko? Stačí si všimnout 180 milionů státních dluhů!“²⁴⁴

Koloniální systém, státní dluhy, daňové břemeno, protekcionismus, obchodní války atd., všechny tyto výhonky vlastního manufakturního období se obrovsky rozrůstají v období dětství velkého průmyslu. Zrození velkého průmyslu se slaví velkým herodesovským vražděním dětí. Továrny rekrutují své dělníky, jako královské loďstvo své námořníky, násilím. Viděli jsme, jak blaseovaně se sir F. M. Eden dívá na hrůzy spojené s vyvlastňováním půdy venkovského obyvatelstva počínaje poslední třetinou XV. století až do jeho doby, do konce XVIII. století; viděli jsme, s jakou samolibostí vítá tento proces, „nezbytný“ k vytvoření kapitalistického zemědělství a „vytvoření správného poměru mezi ornou půdou a pastvinou“; ale ani sir Eden nedokáže chladnokrevně přiznat ekonomickou nutnost loupení a zotročování dětí k tomu, aby se manufakturní výroba přeměnila v tovární a aby se vytvořil správný poměr mezi kapitálem a pracovní silou. Práví: „Pozornosti veřejnosti zaslouží snad tato otázka. Průmysl, který může úspěšně fungovat jen tak, že vytáhá z kotáží a pracoven ubohé děti, které musí, střídajíc se po skupinách, většinu noci dříť a nesmějí si ani odpočinout; průmysl, který sežene do jednoho chumlu lidí obojího pohlaví, různých věků a sklonů, což nutně musí vést — v důsledku nakažlivosti špatných příkladů — ke zkaženosti a ničemnosti — může takový průmysl rozmnožovat úhrn národního i individuálního štěstí?“²⁴⁵ „V Derbyshiru, Nottinghamshiru a zejména Lancashiru,“ píše Fielden, „byly zavedeny nedávno vynalezené stroje ve velkých továrnách, vybudovaných u vodních toků, schopných pohánět vodní kolo. Na těchto místech, ležících daleko od měst, bylo najednou zapotřebí tisíce rukou; a zejména v Lancashiru, až do té doby poměrně řídké obydleném a neúrodném, bylo nyní především zapotřebí více obyvatelstva. Zvláště velká poptávka byla po malých a hbitých prstech dětí. Stalo se hned zvykem brát učně(!) z různých farních pracoven v Londýně, Bir-

²⁴⁴ *Mirabeau*: „De la Monarchie Prussienne“. Londýn 1788, sv. VI, str. 101.

²⁴⁵ *Eden*: „The State of the Poor“, kn. II, kap. I, str. 421.

minghamu a jinde. Mnoho, mnoho tisíc těchto malých bezmocných stvoření ve věku od 7 do 13 nebo 14 let bylo tehdy odvezeno na sever. Stalo se zvykem, že zaměstnavatel (t. j. zloděj dětí) své učně oblékal, živil a poskytoval jim byt v domech blízko továrny. Byli najati dozorcí, aby dozírali na jejich práci. V zájmu těchto poháněčů otroků bylo přinutit děti co nejvíce pracovat, neboť jejich plat závisel na množství výrobků, které vyždímali z každého dítěte. Přirozeným důsledkem toho byla surovost. V mnohých továrních obvodech, zejména v Lancashiru, prožívala tato nevinná a bezbranná stvoření, vydaná na milost a nemilost továrníkům, srdcervoucí muka. Nadměrnou prací je často uštvali až k smrti... bili je, poutali řetězy a mučili s nejrafinovanější krutostí; vyzáblé dlouhým hladověním až na kost, honili je často do práce bičem... Někdy je dohnali až k sebevraždě!.. Krásná romantická údolí Derbyshiru, Nottinghamshiru a Lancashiru, skrytá před veškerou veřejnou kontrolou, stala se ponurým dějištěm muk a často i vražd!.. Zisky továrníků byly úžasné. To jen ještě víc dráždilo jejich vlkodlačí nenasytost. Zavedli noční práci, t. j. večer, když jedna skupina dělníků vyčerpaná denní prací odcházela spat, nastoupila na její místo druhá skupina dělníků; denní skupina uléhala do postelí, které noční skupina právě opustila, a vice versa [naopak]. V Lancashiru se mezi lidem říká, že tam postele nikdy nevychladnou.“²⁴⁶

S rozvojem kapitalistické výroby za manufakturního období ztratilo veřejné mínění Evropy poslední zbytek studu a svědomí. Národy se cynicky chvástaly každou hanebností, jen když byla prostředkem k akumulaci kapitálu. Přečtěte si na př. naivní letopisy

²⁴⁶ *John Fielden*: „The Curse of the Factory System“. Londýn 1836, str. 5, 6. O hanebnostech, páchaných z počátku v továrnách, srov. *Dr. Aikin* „Description of the Country from 30 to 40 miles round Manchester“, str. 219, a *Gisborne*: „Inquiry into the Duties of Men“, 1795, sv. II. — Když parní stroj přenesl továrny od venkovských vodních toků do středu měst, měl kapitalista náchylný k „odřikání“ po ruce dětský dělnický materiál, takže násilné dovážení otroků z pracoven se stalo zbytečným. — Když sir Robert Peel (otec „ministra plausibility“ [„slušnosti“]) podal roku 1815 v parlamentě svou předlohu zákona na ochranu dětí, prohlásil F. Horner (světlo Bullion Committee [výboru pro směnitelnost bankovek za zlaté pruty] a intimní přítel Ricardův) v dolní sněmovně: „Je všeobecně známo, že spolu s cennostmi jednoho bankrotáře byla ohlášena

obchodu, sepsané šosákem A. Andersonem. Zde se jako nejvyšší triumf anglické státnické moudrosti vytrubuje, že si Anglie při uzavření utrechtského míru vynutila na Španělsku podle smlouvy asiento [smlouva o obchodu s otroky] výsadu, že směla ve španělských državách v Americe prodávat otroky nakoupené v Africe, zatím co dosud obchod s otroky byl dovolen jen mezi Afrikou a anglickou Západní Indií. Anglie dostala právo dodávat do španělské Ameriky až do roku 1743 4800 černochů ročně. Tím zároveň dostalo britské podloudnictví oficiální štít. Liverpool vyrostl na základě obchodu s otroky. Tento obchod tvoří jeho metodu původní akumulace. A až dodnes zůstala liverpoolská „honorace“ Pindarem obchodu s otroky, který prý — srovnej citovaný spis dra Aikina z roku 1795 — „proměňuje ducha komerční podnikavosti v náruživost, vytváří slavné námořníky a vynáší ohromné peníze“. Liverpool zaměstnával roku 1730 obchodem s otroky 15 lodí, roku 1751 53, roku 1760 74, roku 1770 96 a roku 1792 132 lodí.

Zatím co v Anglii bavlnářský průmysl zavedl otroctví dětí, dal současně ve Spojených státech podnět k přeměně dosud více či méně patriarchálního otrokářského hospodářství v komerční systém vykořisťování. Vůbec potřebovalo zastřené otroctví námezdních dělníků v Evropě jako piedestal nezastřené otroctví v Novém světě.²⁴⁷

Tantae molis erat [tolik námahy stálo] vytvořit podmínky, aby mohly volně působit „věčné přírodní zákony“ kapitalistického výrobního způsobu, dokončit proces oddělení dělníků od jejich pracov-

do dražby a skutečně také prodána jako část jmění, partie — smím-li užít tohoto výrazu — továrních dětí. Před dvěma roky (1813) byl před King's Bench [soudem královské stolice — vyšším soudním dvorem] projednáván odporný případ. Šlo o skupinu hochů. Jedna londýnská farnost je postoupila jakémusi továrníkovi, který je zase postoupil jinému. Nakonec je našlo několik lidumilů ve stavu úplného vyčerpání hladem (absolute famine). O jiném případě, ještě hnusnějším, se dověděl jako člen parlamentárního vyšetřovacího výboru. Před několika lety uzavřela jedna londýnská farnost s jakýmsi továrníkem z Lancashiru smlouvu, podle níž se továrník zavazuje v zakoupených dětských partiích odebrat na 20 zdravých dětí jednoho idiota.“

²⁴⁷ Roku 1790 připadalo v anglické Západní Indii 10 otroků na 1 svobodného, ve francouzské Indii 14 na jednoho, v holandské 23 na jednoho. (*Henry Brougham: „An Inquiry into the Colonial Policy of the European Powers“*. Edinburgh 1803, sv. II, str. 74.)

ních prostředků, na jednom pólu proměnit společenské výrobní a životní prostředky v kapitál, na opačném pólu proměnit masu lidu v námezdní dělníky, svobodné „pracující chudáky“, toto vedl moderních dějin.²⁴⁸ Přicházejí-li podle slov Augierových peníze „na svět s krvavými skvrnami na jedné tváři“,²⁴⁹ tu z novorozeného kapitálu prýští krev a špína ze všech porů, od hlavy až k patě.²⁵⁰

7. DĚJINNÁ TENDENCE KAPITALISTICKÉ AKUMULACE

V čem tedy záleží původní akumulace kapitálu, t. j. jeho historická geneze? Pokud není přímou přeměnou otroků a nevolníků v námezdní dělníky, tedy pouhou změnou formy, znamená jen vyvlastnění bezprostředních výrobců, t. j. rozklad soukromého vlastnictví, založeného na vlastní práci.

Soukromé vlastnictví, jako protiklad společenského, kolektivního

²⁴⁸ Výraz „labouring poor“ [„pracující chudák“] se vyskytuje v anglickém zákonodárství od té chvíle, kdy třída námezdních dělníků nabývá značnějších rozměrů. „Labouring poor“ [„pracující chudáci“] se tu kladou jednak proti „idle poor“ [„zahálejícím chudákům“], žebrákům atd., jednak proti dělníkům, kteří ještě nejsou úplně oškubáni, nýbrž ještě vlastní své pracovní prostředky. Ze zákonodárství přešel výraz „labouring poor“ do politické ekonomie, kde se ho užívá, počínaje Culpeperem, J. Childem atd. až po A. Smitha a Edena. Podle toho lze posoudit bonne foi [dobrou vůli] Edmunda Burka, tohoto „execrable political cantmonger“ [„odporného politického pokrytce“], prohlašuje-li výraz „labouring poor“ za „execrable political cant“ [„odporné politické pokrytectví“]. Tento sykofant, který si v žoldu anglické oligarchie hrál na romantika vůči francouzské revoluci, stejně jako na začátku zmatků v Americe si hrál v žoldu severoamerických kolonií na liberála vůči anglické oligarchii, byl ve skutečnosti prachobyčejný buržoa: „Zákony obchodu jsou zákony přírody, a tudíž zákony boží.“ (*E. Burke: „Thoughts and Details on Scarcity“*, str. 31, 32.) Není divu, že věren zákonům boha a přírody prodával sám sebe vždy na nejvýhodnějším trhu! Velmi dobrou charakteristiku tohoto Edmunda Burka v období jeho liberální ničení možno najít ve spisech Rev. Tuckera. Tucker byl páter a tory, ale jinak slušný člověk a zdatný ekonom. Uvážíme-li nestydatou bezcharakternost, která dnes panuje v politické ekonomii a zbožně podporuje víru v „zákony obchodu“, je nutně znovu a znovu pranýřovat takové Burky, kteří se od svých následovníků liší jen jedinou věcí — talentem!

²⁴⁹ *Marie Augier: „Du Crédit Public“*.

²⁵⁰ „Kapitál,“ praví „Quarterly Reviewer“, „se vyhýbá křiku a hádkám

ho vlastnictví, existuje jen tam, kde pracovní prostředky a vnější pracovní podmínky náleží soukromým osobám. Podle toho však, zda tyto soukromé osoby jsou dělníky nebo nedělníky, mění se i charakter soukromého vlastnictví samého. Nesčetné odstíny soukromého vlastnictví, jež se jeví našemu zraku, zrcadlí jen přechodné stavy, které leží mezi oběma těmito extrémy.

Pracovníkovo soukromé vlastnictví výrobních prostředků je základ malovýroby a malovýroba tvoří nutnou podmínku pro rozvoj společenské výroby a svobodné individuality pracovníka samého. Ovšem tento výrobní způsob se vyskytuje v otrokářském i v nevolnickém řádu a za jiných forem osobní závislosti. Avšak dosahuje plného rozkvětu, rozvíjí celou svou energii, nabývá adekvátní klasické formy jen tam, kde pracovník je svobodným soukromým vlastníkem svých pracovních podmínek, používaných jím samým, rolník pole, které obdělává, řemeslník nástroje, na který hraje jako virtuos.

Tento výrobní způsob předpokládá rozdrobení půdy a ostatních výrobních prostředků. Vylučuje jak koncentraci výrobních prostředků, tak i kooperaci, dělbu práce uvnitř téhož výrobního procesu, společenské ovládnutí a řízení přírody, svobodný rozvoj společenských výrobních sil. Snášel se jen s úzkými tradičními mezemi výroby a společnosti. Chtít je učinit věčnými znamenalo by, jak správně praví Pecqueur, „dekretovat všeobecnou prostřednost“. Ale na určitém stupni vývoje vytváří tento výrobní způsob sám materiální prostředky svého vlastního zničení. Od této chvíle se v lůně společnosti začínají probouzet síly a vášně, které se cítí spoutány tímto výrobním způsobem. Ten musí být zničen a je ničen. Jeho ničení, přeměna individuálních a rozptýlených výrobních prostředků ve společensky koncentrované výrobní prostředky, tedy přeměna trpasličího vlastnictví mnoha lidí v obrovitě vlastnictví mála

a je bázlivé povahy. To je pravda, ale není to celá pravda. Kapitál má strach z nedostatku zisku nebo velmi malého zisku, jako příroda má strach z prázdna. Má-li kapitál dostatečný zisk, nabývá odvahy. Stačí zajistit deset procent, a možno ho použít všude; při 20 procentech se stává živým; při 50 procentech dá přímo v sázku vaz; při 100 procentech rozdupe všechny lidské zákony; při 300 procentech není zločinu, jehož by se neodvážil, třeba by mu hrozila šibenice. Budou-li křik a hádky vynášet zisk, bude je kapitál podněcovat. Důkaz: podloudnictví a obchod s otroky.“ (T. J. Dunning: „Trades' Unions etc.“, str. 35, 36.)

lidí, tudíž vyvlastnění půdy, životních prostředků a pracovních nástrojů velké masy lidu, toto strašné a svízelné vyvlastnění lidové masy tvoří prolog k dějinám kapitálu. Obsahuje celou řadu násilných metod, z nichž jsme vylíčili jen ty nejdůležitější, které tvořily epochu jako metody původní akumulace. Vyvlastnění bezprostředních výrobců se provádí s nejbezohlednějším vandalismem a pod tlakem nejpodlejších, nejspinavějších, nejmalichernějších a nejběsilnějších vášní. Soukromé vlastnictví, získané prací vlastníka, založené takřka na srůstání jednotlivého, nezávislého pracovníka s jeho pracovními nástroji a prostředky, je zatlačováno kapitalistickým soukromým vlastnictvím, které spočívá na vykořisťování cizí, formálně však svobodné pracovní síly.²⁵¹

Jakmile tento proces přeměny dostatečně rozložil starou společnost do hloubky i do šířky, jakmile jsou už dělníci přeměněni v proletáře, jejich pracovní podmínky v kapitál, jakmile kapitalistický výrobní způsob stojí na vlastních nohou, pak další zespolečenštění práce, další přeměna půdy a jiných výrobních prostředků ve společensky vykořisťované, tedy společné výrobní prostředky, a s tím spojené další vyvlastňování soukromých vlastníků nabývá nové formy. Nyní již nejde o to, aby byl vyvlastněn dělník, který samostatně hospodaří, nýbrž kapitalista, který vykořisťuje mnoho dělníků.

Toto vyvlastňování se uskutečňuje hrou zákonů, imanentních kapitalistické výrobě samé, centralisací kapitálů. Jeden kapitalista ubíjí mnoho kapitalistů. Ruku v ruce s touto centralisací čili vyvlastňováním mnoha kapitalistů několika málo kapitalisty se rozvíjí ve stále rostoucím měřítku kooperativní forma pracovního procesu, vědomé technické používání vědy, plánovitě vykořisťování země, přeměna pracovních prostředků v takové pracovní prostředky, kterých lze používat jen společně, zhospodárnění všech výrobních prostředků tím, že se jich užívá jako výrobních prostředků kombinované společenské práce, zatažení všech národů do sítě světového trhu, a tím mezinárodní charakter kapitalistického režimu. Zatím co stále klesá počet magnátů kapitálu, kteří usurpují a monopolisují

²⁵¹ „Vstoupili jsme do úplně nového společenského řádu... snažíme se oddělit každý druh vlastnictví od každého druhu práce.“ (Sismondí: „Nouveaux Principes de l'Economie Politique“, sv. II, str. 434.)

všechny výhody tohoto procesu přeměny, vzrůstá masa bídy, útlaku, poroby, degenerace, vykořisťování, ale zároveň vzrůstá i rozhořčení stále rostoucí dělnické třídy, která se školí, sdružuje a organizuje mechanismem kapitalistického výrobního procesu samého. Monopol kapitálu se stává okovem výrobního způsobu, který spolu s ním a pod jeho ochranou vyrostl. Centralisace výrobních prostředků a zespolečnění práce dosahují bodu, kdy se jim kapitalistický obal stává nesnesitelným. Obal puká. Odbíjí hodina kapitalistického soukromého vlastnictví. Vyvlastňovatelé jsou vyvlastňováni.

Kapitalistický způsob přivlastňování, vyplývající z kapitalistického výrobního způsobu, tedy i kapitalistické soukromé vlastnictví, je první negací individuálního vlastnictví, založeného na vlastní práci. Avšak kapitalistická výroba plodí s nutností přírodně historického procesu svou vlastní negaci. Je to negace negace. Ta znovu vytváří individuální vlastnictví, ale na základě vymožeností kapitalistické éry — kooperace svobodných pracovníků a jejich pospolné držby půdy a jimi vyrobených výrobních prostředků.

Přeměna rozptýleného soukromého vlastnictví jednotlivců, založeného na vlastní práci, v kapitalistické vlastnictví je ovšem proces nepoměrně zdoluhavější, svízelnější a obtížnější než přeměna kapitalistického soukromého vlastnictví, fakticky už založeného na společenském výrobním procesu, ve společenské vlastnictví. Tam šlo o vyvlastnění lidové masy několika málo usurpátory, zde jde o vyvlastnění několika málo usurpátorů lidovou masou.²⁵²

²⁵² „Pokrok průmyslu, jehož bezděčným a povolným nositelem je buržoasie, nahrazuje roztráštěnost dělníků, způsobenou konkurencí, tak, že je revolučně sjednocuje sdružováním. Rozvojem velkého průmyslu je tedy buržoasii pod nohama podemílán sám základ, na němž vyrábí a přivlastňuje si výrobky. Buržoasie produkuje především své vlastní hrobaře. Její zánik a vítězství proletariátu jsou stejně nevyhnutelné... Ze všech tříd, které dnes stojí proti buržoasii, je skutečně revoluční třídou pouze proletariát. Ostatní třídy upadají a zanikají s vývojem velkého průmyslu, proletariát je však jeho nejvlastnějším produktem. Střední vrstvy: malý průmyslník, malý obchodník, řemeslník a rolník — ti všichni bojují proti buržoasii, aby zachránili před zánikem svou existenci jako střední stavy. Nejsou tedy revoluční, nýbrž konservativní. A nejen to: jsou reakční, snaží se otočit kolo dějin nazpět.“ (Karel Marx a Bedřich Engels: „Manifest der Kommunistischen Partei“. Londýn 1848, str. 11, 9. [„Manifest komunistické strany“, 1951, str. 33, 30—31.])

MODERNÍ THEORIE KOLONISACE²⁵³

Politická ekonomie zásadně zaměřuje dva velmi odlišné druhy soukromého vlastnictví, z nichž jeden je založen na vlastní práci výrobce, druhý na vykořisťování cizí práce. Zapomíná, že druhý druh nejen tvoří přímý protiklad prvního, nýbrž i roste pouze na jeho hrobě.

Na západě Evropy, v rodišti politické ekonomie, je proces původní akumulace více méně dokončen. Kapitalistický režim si tu buď přímo podrobil celou národní výrobu, anebo tam, kde jsou poměry méně vyvinuté, alespoň nepřímou kontroluje společenské vrstvy, patřící k zastaralému způsobu výroby, které ještě existují dál vedle něho a upadají. Tento hotový svět kapitálu měří ekonom právními a vlastnickými představami předkapitalistického světa s tím úzkostlivější horlivostí a tím větším dojetím, čím nápadněji se fakta nesrovnávají s jeho ideologií.

Jinak je tomu v koloniích. Kapitalistický režim tam na každém kroku naráží na překážky se strany výrobce, který jako vlastník svých pracovních podmínek obohacuje svou prací sám sebe, a ne kapitalistu. Rozpor těchto dvou diametrálně protikladných ekonomických systémů se tu prakticky projevuje v jejich boji. Jestliže za zády kapitalisty stojí moc jeho mateřské země, snaží se násilně odstranit způsob výroby a přivlastňování, založený na vlastní práci. Tytéž zájmy, které nutí ekonoma, sykofanta kapitálu, k tomu, aby v mateřské zemi theoreticky odůvodňoval totožnost kapitalistického výrobního způsobu s jeho pravým opakem, tytéž zájmy ho ženou zde „to make a clean breast of it“ [k tomu, „aby ulevil svému svědomí“] a aby hlasitě vyhlásil protikladnost obou výrobních způsobů. Za tím účelem dokazuje, že rozvoj společenské produktivní síly práce — kooperace, dělba práce, užívání strojů ve velkém atd. — je nemožný bez vyvlastnění dělníků a bez příslušné přeměny

²⁵³ Jde tu o skutečné kolonie, panenskou půdu, která je osidlována svobodnými přistěhovalci. Spojené státy jsou v ekonomickém smyslu stále ještě kolonií Evropy. Patří sem ostatně také takové staré osady, kde zrušení otroctví přivodilo úplný převrat poměrů.